

4 • KONGRES SOCIALNEGA DELA

Od revščine in socialne izključenosti k enakosti, socialni pravičnosti in solidarnosti

Kongres organizirata Fakulteta za socialno delo ter Društvo socialnih delavk in delavcev Slovenije. Četrty Kongres socialnega dela bo v drugi polovici aprila 2010, v letu, ki sta ga Evropski parlament in Svet Evropske Unije razglasila za evropsko leto boja proti revščini in socialni izključenosti. V pojasnilu odločitve je navedeno, da je v EU leta 2008 (pred recesijo) pod pragom revščine živelo 79 milijonov ljudi (16 % prebivalstva EU). To hudo ogroža zavezanost EU trem temeljnim načelom socialne države: enakosti, solidarnosti in socialni pravičnosti. Zato bo evropsko leto boja proti revščini in socialni izključenosti (2010) temeljilo na teh prepričanjih:

- Vsi ljudje imajo pravico do osebnega dostojanstva in aktivne udeležbe v družbi.
- Zasebni in javni sektor si delita odgovornost za boj proti revščini in socialni izključenosti.
- Odprava revščine, ki je pogoj za bolj kohezivno družbo, koristi vsem.
- Da bi bili uspešni, se morajo k temu zavezati vse ravni družbe.

Vemo, da pomena pojmov revščina in socialna izključenost nista identična, se pa prekrivata. Socialna izključenost ne vodi nujno v revščino, revščina pa praviloma vodi v socialno izključenost. Socialna izključenost se nanaša na izključenost iz udeležbe (participacije), kar je kompleksen pojav, ker gre za različne vzroke za izključenost, različno dinamiko procesa

izključevanja, različne učinke in ravni izključevanja. Pojem družbene izključenosti je ob koncu 70. let, ko se je pojavil, označeval skupine ljudi, ki so padli skozi sito socialne zaščite, pozneje pa se je razširil na druge skupine, ki so izključene iz udeležbe na vseh ravneh države in družbe. Na ravni EU so koncept začeli uporabljati na začetku 90. let, ker je dovolj širok, da je uporaben za skupine različnih političnih prepričanj in dovoljuje različne ravni delovanja (od prepoznavanja dejstva, da se izključenosti kopičijo, do usmeritve na različne t. i. ranljive skupine). V tem pomenu je izraz nepolitičen, ker skuša zadovoljiti vse in omogoča, da ga napolnimo z različnimi vsebinami, ki se pogosto odmikajo od odgovornosti države in pojava revščine ne prepoznavajo kot strukturnega problema, problema vse večjih družbenih neenakosti in problema krhanja države blaginje.

Vendar je koncept socialne izključenosti dobro in široko sprejet in podprt. To omogoča zavezanost k odpravljanju ovir za večjo kohezivnost na ravni EU, ki jo sestavljajo države z zelo različnimi tradicijami, politikami, prepričanji in različnimi ravnmi odgovornosti za blaginjo ljudi. Koncept socialne izključenosti jih je povezal in na podlagi *odprte metode koordinacije* vse države v EU izdelujejo nacionalne akcijske načrte za boj proti revščini in socialni izključenosti. Slovenija je postala del tega procesa na koncu 90. let in je ob polnopravnem

članstvu pri načrtovanju že dohitela stare države članice. Slovenija sodi med države, v katerih je raven revščine nižja od povprečja EU, vendar se v sedanji situaciji gospodarske krize revščina brez dvoma povečuje. Pomanjkanje raziskav o učinkih sprememb zakonodaj, ki urejajo pravice ljudi do javnih virov (sociala, zdravstvo, šolstvo), povzroča pomanjkanje podatkov o ljudeh (spolu, statusu, skupini, vendar z upoštevanjem varstva osebnih podatkov), ki so zaradi sprememb izgubili pravice, prav tako pa ne omogoča popravljanja napak, ki so jih povzročile omenjene spremembe. Poleg tega ni mogoče prepoznati morebitne vključenosti zaradi povečanja obsega pravic.

V Sloveniji opazamo več družbenih skupin, ki bi jih lahko uvrstili med družbeno izključene skupine. Različni viri navajajo tele skupine: stari z nizko pokojnino, predvsem samske starejše ženske; mladi pred vključitvijo na trg dela; brezposelni; najemniki; samski moški srednjih let, samske matere z enim ali več otroki; brezdomeci in ljudje brez papirjev (izbrisani ali nelegalni migrantje); etnične skupine, ekonomski migranti, hendikepirani in istospolno usmerjeni. Nekatero od teh skupin so izključene zaradi pomanjkanja materialnih virov, ki vplivajo na njihov družben status, druge pa zato, ker so diskriminirane in dehumanizirane in so zato lahko »na voljo« za poniževanja, izključevanja in izkoriščanja. O temi so na voljo številne znanstvene in strokovne študije, podprte z izsledki raziskav in primeri. Izključenost vpliva na manjšo udeležbo ali neudeležbo v družbi. To povzroča demokratični deficit, ki je za države škodljiv, ker zmanjšuje raven kohezivnosti. Da bi se izognili pastem koncepta revščine in socialne izključenosti, ki so tudi v tem, da je sam pojem konceptualiziran rezidualno (koncentriran je na skupine, ki se pojavijo na obrobju ali pod mejo revščine) in ne relacijsko (strukturno), bomo v koncept vključili razmerja moči in pogledali, kako ta razmerja vplivajo na pojav revščine in izključenosti. Tako bomo koncept politizirali in ne individualizirali.

Osrednja vprašanja kongresa so, kako se socialno delo v praksi in teoriji spoprijema s pojavoma revščine in socialne izključenosti,

kako zaznava ta pojava, kakšni so njihovi učinki in posledice na različnih ravneh:

- Na ravni vsakdanjega življenja ljudi: dostopnost do storitev, življenjski položaj, aktivna udeležba pri reševanju lastnih težav, možnosti za ustvarjanje lastnih življenjskih potekov itd.
- Na ravni stroke socialnega dela: kako se spoprijeti z vedno večjim managerializmom, administriranjem in birokratiziranjem, kako lahko v teh razmerah uporabljamo znanje, spretnosti, metode, doktrine socialnega dela, kako upravljati z etiko in lastnim odnosom do socialnih problemov in politik na tem področju, kako načrtovati programe in ustrezno pomoč upošteva potrebe uporabnikov. Kako videti in uporabiti možnosti, ki se po drugi strani ustvarjajo. Kako po eni strani uravnavati standarde, ki jih ponuja stroka, in se po drugi spopadati z omejitvami ali možnostmi, ki jih ponujajo različne politike na področju socialnega varstva, šolstva, zdravstva in drugo.
- Na ravni socialne politike: kakšne spremembe v pojmovanju socialne države se kažejo, kako se ta sistem spreminja, ali so politike konsistentne in temeljijo na dejstvih, raziskavah ali strokovnih pobudah, analizah, ali pa so trenutne, politične in v skladu z globalizacijskimi procesi.
- Na ravni širših integracij: evropskih in globalnih, povsod, kjer se socialno delo srečuje s podobnimi težavami ali priložnostmi.

Tema kongresa je za socialno delo bistvena, saj raziskovanje in znanstveno delovanje v največji meri povezujemo prav s tem področjem, praksa socialnega dela pa poteka v razmerah, ki jih države načrtujejo na tem področju. Socialna in druge politike (izobraževalna, zdravstvena, stanovanjska itd.) urejajo področja, ki vplivajo na zmanjšanje ali povečanje revščine in družbeno vključenost ali izključenost prebivalcev. Hkrati te politike vplivajo na možnosti in omejitve izvajalcev storitev, programov in projektov na področjih, kjer so najpogosteje zaposlene socialne delavke in delavci. Socialno delo kot znanost in stroka lahko bistveno pripomore k temu, da zmanjšuje revščino in povečuje socialno vključenost, saj je pravzaprav zavezano k delovanju na načelih

enakosti, socialne pravičnosti in solidarnosti. Kako to narediti, je kompleksno vprašanje, ki ga postavljamo v ospredje 4. Kongresa socialnega dela v evropskem letu boja proti revščini in socialni izključenosti.

VSEBINA

PRVA TEMA: REVŠČINA IN SOCIALNA IZKLJUČENOST.

Nosilki teme: Simona Ratajc, Simona Smolej

Čeprav podatki o neenakosti porazdelitve dohodka in splošni stopnji tveganja revščine kažejo za Slovenijo dokaj ugodno sliko, pa obstajajo določene skupine prebivalstva, v katerih se tveganje revščine povečuje že vrsto let. Podatki za leto 2008, ko so se začeli kazati znaki svetovne gospodarske krize, še niso na voljo, vendar pa glede na povečanje števila brezposelnih oseb, števila upravičencev do denarnih pomoči in pričevanja humanitarnih organizacij o večjih potrebah po pomoči upravičeno predvidevamo, da se bo stopnja tveganja revščine zvišala, pod njenim pragom pa bo ostala tudi katera izmed družbenih skupin, ki so v preteklih letih vsaj zaradi pritoka socialnih transferjev ostale nad njo. Ob tem je zaznati revščino pri skupinah prebivalstva, ki so zaposleni, vendar prejemajo nizke dohodke, ali pa se spopadajo z veliko negotovostjo v zvezi z zaposlitvijo in prejemanjem dohodka. V tem kontekstu ne gre zanemariti noveliranja Zakona o socialnem varstvu in Zakona o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti; povzročilo je spremembe v dostopnosti do denarnih nadomestil in pomoči. Ob tem je zlasti pomembno, kako revščino doživljajo in zaznavajo službe, ki so pooblaščenice za izvajanje omenjene zakonodaje.

V sklopu sekcije *Revščina in socialna izključenost* želimo predvsem aktualizirati in poudariti koncept revščine kot stanje pomanjkanja dohodkov oziroma materialnih virov (in pri tem omeniti tudi tematiko izračunavanja in prikazovanja podatkov o stopnjah

tveganja revščine). Čeprav so temi socialne izključenosti bolj namenjene preostale štiri sekcije, pa želimo pozornost nameniti tudi temu konceptu, in sicer v povezavi z revščino (soodvisnost, medsebojno vplivanje, multipla deprivacija itd.). Tema je razdeljena v pet sklopov:

- a) Strukturne značilnosti revščine oziroma koncentracija revščine v posameznih skupinah prebivalstva
- b) Vpliv zakonodajnih sprememb na povečanje/zmanjšanje revščine in dostopa do pravic
- c) (So)odgovornost za povečanje/zmanjšanje revščine (na globalni, državni, lokalni ravni in na ravni posameznika)
- č) Delovanje strokovnih služb in institucij, ki se ukvarjajo z zmanjševanjem revščine in pomočjo pri premagovanju tega problema (uspešnost, učinkovitost zaznavanja revščine in ustrezne dostopnosti do virov pomoči)
- d) Primeri dobre prakse in vloga socialnega dela pri zmanjševanju revščine in socialne izključenosti na državni in lokalni ravni

DRUGA TEMA: DOSTOP DO JAVNIH DOBRIN, STORITEV IN PRAVIC.

Nosilka teme: Liljana Rihter

Na deklarativni ravni Splošna deklaracija o človekovih pravicah iz leta 1948 v 1. členu zagotavlja vsem enake pravice in enako dostojanstvo. V Evropski socialni listini so posebej zagotovljene in natančneje določene socialne in ekonomske pravice, ki jih lahko združimo v najpomembnejše sklope: pravica do stanovanja (zagotovljena namestitvev), pravica do zdravja (učinkovita struktura storitev zdravstvene oskrbe, zagotovljeno zdravo in varno delovno okolje) pravica do izobraževanja (brezplačno osnovnošolsko in srednješolsko izobraževanje), pravica do dela (doseganje in ohranjanje čim višje ravni zaposlovanja, pravica do organiziranja), pravica do nediskriminacije (prepovedana diskriminacija pri dostopu do pravic, ki jih listina zagotavlja) ter pravica do zaščite pred revščino in socialno izključenostjo. Na ravni Evropske Unije v zadnjih letih zelo poudarjajo

modernizacijo socialnih storitev splošnega pomena, ki naj bi bile organizirane tako, da bo vsakemu posamezniku zagotovljen dostop do storitev, ki jih potrebuje za polno sodelovanje v družbenem življenju. Te storitve naj bi zadovoljevale raznovrstne potrebe ljudi, zato morajo zagotavljati osebni pristop, morajo biti tudi geografsko blizu posameznikom, enako dostopne ne glede na ekonomski položaj posameznika in omogočati avtonomijo izvajalcem storitev, da se lahko hitro odzovejo na nove socialne potrebe.

Čeprav so pravice ter dostop do storitev in dobrin zagotovljeni na deklarativni ravni, se v praksi pojavljajo številne ovire na različnih ravneh, ki omejujejo ali preprečujejo dostop do storitev in dobrin. Že na ravni statističnih podatkov za Slovenijo, ki jih povzema UMAR v *Socialnih razgledih* za leto 2008, je opaziti trende, ki kažejo, da se lahko dostop do določenih dobrin in storitev še poslabša (npr. zdravstvo, dolgotrajna oskrba za starejše). Že zdaj pa je veliko ovir (finančne, krajevne) pri dostopu do vrtcev in zagotavljanju stanovanj. Še posebej pa moramo biti pozorni na ranljive skupine, ki jih po navadi statistike ne zajamejo, vendar prav zaradi njihovega položaja v družbi obstaja velika verjetnost, da bo dostop do pravic, dobrin in storitev zaradi kombinacije večjega števila razlogov v teh skupinah še bolj oviran. Zato želimo s prispevki v navedenih tematskih sklopih spodbuditi razmišljanje in konceptualizirati obstoječe stanje ter opozoriti na ovire in hkrati na primere dobrih praks, ki bi lahko v prihodnje pripomogle k zmanjševanju razkoraka med deklarativno ravnijo in dejanskim dostopom do javnih dobrin, storitev in pravic:

- a) Vzroki za razkorak med deklariranim in dejanskim dostopom do javnih dobrin, storitev in pravic
- b) Ovire, ki omejujejo ali preprečujejo dostop do javnih dobrin, storitev in pravic (fizične, geografske, socialne ipd.)
- c) Pluralizacija izvajalcev storitev in dostop do storitev
- č) Uporabniška perspektiva in dostop do storitev
- d) Primeri dobre prakse odpravljanja ovir pri dostopu do javnih dobrin, storitev in pravic

TRETJA TEMA: KONCEPT DOSTOJNEGA DELA V BOJU PROTI REVŠČINI IN SOCIALNI IZKLJUČENOSTI.

Nosilki in nosilec teme: Barbara Kresal, Danica Hrovatič, Goran Lukić

Zaposlitev in delo naj bi bila najučinkovitejša načina izstopa iz revščine in socialne izključenosti. Vendar nam pojav revnih zaposlenih v današnjem času kaže drugačno sliko. Fleksibilizacija zaposlitev povzroča nove oblike stisk, izključenosti in revščine, ki do zdaj niso bile znane. Diskriminacija pri dostopu do zaposlitve in dela, med zaposlitvijo in pri prenehanju zaposlitve v manj ugoden položaj na trgu dela postavlja prav šibkejše, bolj ranljive skupine ljudi in posameznike, pri tem pa so še posebne pozornosti potrebne žrtve večkratne diskriminacije. Zaščita delavca, varnost pri delu in kakovostno delovno okolje postajajo redke dobrine. Brezposelnost je za številne nujni sestavni del njihovega delovnega življenja. Po drugi strani pa je za marsikaterega zaposlenega delo vedno bolj intenzivno, delovni čas je dolg in pogosto tudi neugoden, izčrpava, otežuje usklajevanje delovnega in družinskega/zasebnega življenja, povzroča stres, izgorelost. Pojavljajo se nove oblike nasilja, kot je mobing oz. trpinčenje na delovnem mestu. Kje in kakšna je v vsem tem vloga socialnega dela? Kakšne so možnosti zaposlovanja socialnih delavk in delavcev? Kako s promocijo in uresničevanjem koncepta dostojnega dela premostiti razkorak med zahtevo po socialno pravičnem in vključujočem trgu dela ter obstoječimi neugodnimi trendi v naši resničnosti? Tematski sklopi so:

- a) Delovna razmerja med socialno pravičnostjo in svobodno konkurenco
- b) Revni zaposleni ter socialna izključenost in revščina zaposlenih
- c) Fleksibilne oblike zaposlitve
- č) Diskriminacija na področju dela
- d) Evropski socialni model
- e) Kakovost delovnega življenja

ČETRTA TEMA: GLOBALIZACIJA MOŽNOSTI IN LOKALIZACIJA POSLEDIC.

Nosilke teme: Vesna Leskošek,
Tanja Renner, Ana Kralj, Jelka Zorn

Globalizacija možnosti in lokalizacija posledic sta paradigmatiska obrata sodobnega sveta, ki utrjujeta svetovna razmerja moči in nemoči. Socialno delo se v teh razmerah spopada z velikimi izzivi, hkrati pa se razvija hitreje kot kadarkoli. Produkcija teorije in orodij za praktično delovanje je raznovrstna in išče različne načine za spoprijemanje s sodobnim svetom. Opažamo pojave managerializma, upravljalške miselnosti (*governmentality*), hitrih, v rešitev usmerjenih tehnik, liberalnih zahtev po zmanjševanju vloge države in povečanju kompetenc zasebnikov, segmentaciji in deprofesionalizaciji področja socialnega varstva, po drugi strani pa krepitev tistih teorij in praks, ki zagovarjajo močno socialno državo. Poudarili bomo mehanizme, ki krepijo strukturno izključenost, ki se kaže v dveh poglavitnih oblikah: 1) kot negativna diskriminacija, ki krši pravne norme in zakonodajo, in 2) kot izključenost, temelječa na zakonih, ki so že sami po sebi restriktivni, diskriminatorni, izključujoči. Kako zagotoviti ljudem – katerih bivanje v državi je kriminalizirano – pravico do zdravstva, šolstva, dela, socialnih storitev? Ali v njih sploh prepoznamo potencialne uporabnike socialnih storitev? Kako staršema istega spola zagotoviti enakopravno obravnavo v primerjavi s staršema različnih spolov? Kakšne socialne storitve potrebujejo hendikepirani starši? Kako teoretsko in praktično socialno delo utemeljiti tako, da bodo izhodišče pravice in resnične potrebe ljudi, ne pa varovanje meja države blaginje? Z drugimi besedami: kako uporabljati etični kodeks, strokovna načela in delovati v korist uporabnika/uporabnice/skupine uporabnikov, kadar se socialni delavec in delavka znajdetta v situaciji, ki jo omejujejo zunanja pravila, ki onemogočajo uporabniško perspektivo in zanikujejo dostojanstvo in avtonomijo uporabnikov? Kateri teoretski koncepti in praktična orodja so na voljo?

Pojavljajo se nove rešitve, kot je univerzalni temeljni dohodek; deležen je velike pozornosti.

- a) Kazalci razvoja: odnos med ekonomijo in socialo, kazalci družbenih neenakosti, razmerje med ekonomskimi in socialnimi kazalci, opredelitev družbenega razvoja
- b) Razmerje med globalizacijo in nacionalno državo
- c) Alternative obstoječim konceptom socialnih politik
- č) Mi in oni: odnos do socialnih in etničnih manjših
- d) Prihodnost in dileme socialnega dela

PETA TEMA: IZHODIŠČA IN PRAKSE SOCIALNEGA DELA PRI POVEČEVANJU UDELEŽBE REVNIH IN SOCIALNO IZKLIJUČENIH SKUPIN.

Nosilka in nosilca teme: Mojca Urek,
Peter Stefanoski, Boris Kosec

Revščina in socialna izključenost sta tesno povezani z manjšimi možnostmi udeležbe in vpliva ljudi v državi, civilni družbi, socialnih omrežjih idr. Brezdomci, stari, mladi, samski, enostarševske družine, hendikepirani, etnične manjšine in drugi doživljajo različne ovire, ki so sistemske in strukturne ali pa nastajajo kot posledica diskriminacij. Zaradi tega so pogosto izolirani, osamljeni, marginalizirani, tudi preganjani in kriminalizirani. Pomanjkanje udeležbe vodi v pomanjkanje in ogroženost, to dvoje pa sčasoma interpretirajo kot kulturne ali celo osebne značilnosti skupine. Zaradi tega je udeležba še dodatno otežena ali celo onemogočena. Udeležba je temeljno etično in metodično izhodišče socialnega dela na več ravneh, tako v pomenu spreminjanja strukturnih razmer, ki onemogočajo udeležbo, omogočanja razmer in odstranjevanje ovir za udeležbo na osebni ravni, metod dela, kot so krepitev moči, zagovorništvo in druge, kot tudi na ravni razmerij med strokovnjaki in uporabniki ter zagotavljanja udeležbe in soustvarjanja v strokovnem delu. Udeležba je bolj vprašanje aktivnega vpliva na lastno življenje in vprašanje procesov, ki imajo učinke na življenje posameznika. V manjši meri

je to vprašanje izbire med različnimi izvajalci storitev. Tematski sklopi so:

- a) Ugotavljanje in zaznavanje procesov, ki onemogočajo ali ovirajo aktivno udeležbo
- b) Omogočanje aktivne udeležbe ljudi na različnih ravneh
- c) Načini spodbujanja aktivne udeležbe, ki sta jih razvili praksa in teorija socialnega dela
- č) Spremembe v načinu izvajanja storitev in prakse socialnega dela, ki temeljijo na aktivni vključenosti

d) Kako se spremembe kažejo v praksi socialnega dela

Vse teme so z dodatnimi pojasnili na voljo na spletni strani fakultete: http://www.fsd.uni-lj.si/kongres_socialnega_dela/uvod. Tam se bo mogoče tudi prijaviti na kongres in najaviti svoj prispevek. Kongres bo vključeval uvodne referate, okrogle mize, panelne razprave, delovne skupine in predstavitev posameznih projektov s plakati ali na stojnicah.

Vesna Leskošek,
predsednica programskega odbora